

УДК 342.384.052+342.515+342.516+342.517

doi.org/10.30970/jcl.1.2019.1

Олена Бориславська

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка
Львів, Україна
olenabor@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8338-0966>
ResearcherID <https://publons.com/researcher/H-2177-2019/>

РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА В ЗМІШАНІЙ РЕСПУБЛІЦІ ПАРЛАМЕНТСЬКО- ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО ТИПУ: КОНСТИТУЦІЙНА ДОКТРИНА І ПОЛІТИЧНА ДІЙСНІСТЬ

THE ROLE OF THE PRESIDENT IN THE MIXED SYSTEM OF GOVERNMENT OF SEMI-PRESIDENTIAL TYPE: CONSTITUTIONAL DOCTRINE AND POLITICAL REALITIES

Olena Boryslavska

Doctor of legal science, professor of the Constitutional Law Department, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | Semi-presidential system of government (in Post-Soviet countries it is usually called a “mixed republic”) is a form of government under which the real role of the president in the system of separation of powers is fundamentally dependent on political reality, first of all, on the political composition of parliament.

At the same time, the constitutional doctrine offers its view on the position of the head of state in this system, based on the powers exercised by him and their correlation with the competence of the parliament and the government (or its head). The republic with a mixed form of government, by its definition, is established on the flexible variant of separation of governmental powers according to which the government is correlated to two political centres – the president and the parliament. However, such a definition does not answer the question of the real power of the head of state which can differ dramatically in different states with the mixed republican form of government (even within the mixed republic of the parliamentary-presidential type).

The proposed article is an attempt to research the role of the President in the mixed republic of the parliamentary-presidential type, taking into account the key provisions of the constitutional doctrine and with due consideration of the influence of political factors. Only such an approach, combined with an analysis of empirical data, in the opinion of the author, can offer an approximate realistic picture of the role of the head of state in the constitutional system of a mixed republic.

The purpose of introducing a mixed form of government is often considered to be the avoidance of the threat of usurpation of power allegedly inherent to “pure” forms of government. However, the experience of a number of states testifies to the low probability of achieving this goal, especially when it comes to a nonliberal society in which the ideology of constitutionalism is not entrenched in the legal awareness in the public and is

not reflected in the political and legal culture of political elites. Thus, in conditions where the president has his own parliamentary majority, he gains virtually unlimited control over the executive power, as well as serious levers of influence on other elements of the constitutional system. On the other hand, the state of "coexistence", when the parliamentary majority is a political force opposing the president, is linked to potential conflict, which is one of the features of a mixed form of government.

Keywords: president, semi-presidential system of government, separation of powers, semi-presidentialism.

Анотація | Змішана республіка є такою формою правління, за якої реальна роль президента у системі поділу державної влади є принципово залежною від політичної дійсності, пересік – політичного складу парламенту. Водночас конституційна доктрина пропонує свій погляд на місце глави держави у цій системі, виходячи із виконуваних ним повноважень та їхнього співвідношення із компетенцією парламенту та уряду (чи його глави). Змішана республіка, за її визначенням, заснована на гнучкому варіанті поділу державної влади, за яким уряд перебуває у взаємозв'язку із двома політичними центрами – президентом та парламентом. Проте таке визначення зовсім не дає відповіді на питання про реальну владу глави держави, яка за змішаної республіканської форми правління в різних державах може відрізнятися кардинально (навіть у межах змішаної республіки парламентсько-президентського типу).

Пропонована стаття є спробою дослідження ролі президента в змішаній республіці парламентсько-президентського типу, зважаючи на ключові положення конституційної доктрини та з обов'язковим урахуванням впливу політичних чинників. Лише такий підхід, поєднаний із аналізом емпіричного матеріалу, на погляд автора, здатний запропонувати більш-менш реальну картину ролі глави держави в конституційній системі змішаної республіки.

Метою запровадження змішаної форми правління часто вважають уникнення загрози узурпації влади, яку нібито несуть «чисті» форми правління. Проте досвід низки держав свідчить про незначну вірогідність досягнення цієї мети, особливо коли мова йде про неліберальне суспільство, у якому ідеологія конституціоналізму не вкорінена у суспільну правосвідомість та не відображена в політико-правовій культурі політичних еліт. Так, в умовах, коли президент має власну парламентську більшість, він отримує практично необмежений контроль над виконавчою владою, а також серйозні важелі впливу на інші елементи конституційної системи. З іншого боку, стан «співіснування», коли парламентська більшість є опозиційною до президента політичною силою, пов'язаний із потенційною конфліктністю, що є однією із рис змішаної форми правління.

Ключові слова: президент, змішана республіка, поділ влади, напівпрезиденталізм.

Вступ

Конституційна доктрина відводить президенту різну роль у системі державної влади, залежно від обраного в національній конституції варіанту її поділу. Власне, саме принцип поділу влади є фундаментом інституційного дизайну конституційної держави. Заснована на ідеях конституціоналізму (обмеження державної влади задля гарантування прав та свобод людини), така держава неодмінно потребує розподілу влади, що має убезпечити від її надмірної концентрації, узурпації та не допустити державного свавілля. Водночас питання про роль глави держави (президента), теоретично, ніби відходить на другий план: чи то він належить до виконавчої влади, очолюючи її (як у США), чи не належить до жодної (як у ФРН), чи виступає арбітром між гілками державної влади (як у Французькій Республіці) – головне, щоб система поділу влади була врівноваженою, збалансованою та конституційно обмеженою.

Проте досвід сучасних держав свідчить, що, за певних політичних умов, від діяльності президента значною мірою залежить не тільки реалізація державної політики, але й сутність існуючого режиму: його конституційний (в сенсі конституційно обмежений) чи неконституційний характер. Крім того, невизначеність чи нечіткість статусу президента в умовах змішаної республіки

досить часто призводить до конституційних криз, що само собою є загрозою нормальному функціонуванню конституційних систем цих країн¹.

Для України окреслена проблематика є вкрай актуальною не тільки з точки зору існуючої конституційної моделі поділу державної влади й змішаної форми правління парламентсько-президентського типу, але й з огляду на політичні реалії, а також традиційне для постсоціалістичних країн тяжіння до авторитарних проявів. Запроваджений Конституцією України в редакції 2004 року варіант змішаної форми правління по-різному проявлявся за різних політичних обставин, продемонструвавши практично усі свої “класичні” риси: залежність від наявності чи відсутності президентської більшості у парламенті, конфліктність, схильність до розмивання політичної відповідальності за діяльність уряду і т. д. А після президентських виборів 2019 року та перших політичних кроків новообраного глави держави (розпуск парламенту² за три місяці до завершення його повноважень) ця проблематика загострилася ще більше.

З огляду на це, метою цієї статті є дослідження доктринальних особливостей статусу та ролі президента в змішаній республіці парламентсько-президентського типу у поєднанні з аналізом емпіричного матеріалу: політико-правового досвіду низки держав із цим типом правління. Передусім ми проаналізуємо доктринальні основи конституційного статусу президента в умовах різних форм правління, згодом зупинимось на особливостях ролі президента в змішаних республіках, а тоді окрему увагу присвятимо проблемам, притаманним змішаним республікам парламентсько-президентського типу.

Звичайно, такі важливі питання, як статус і повноваження глави держави, сутність та особливості різноманітних форм правління, як і статус президентів в умовах змішаної республіки, були предметом багатьох наукових досліджень як українських, так і закордонних вчених. У цьому дослідженні використано праці деяких із них, зокрема, Барабаша Ю., Віле М., Дюверже М., Литвина В., Петришина О., Серьогіної С., Сліденка І., Шугарта М. та інших. Використовуючи уже існуючі напрацювання, у цій статті пропонується погляд на сучасну доктрину ролі глави держави у змішаній республіці, зокрема парламентсько-президентського типу, крізь призму поточної політичної дійсності сучасних держав.

Методологічні зауваги

Окремо вважаємо за необхідне наголосити на тому, що це невелике дослідження перебуває на стику конституційно-правової та політичної наук. Саме такий “міждисциплінарний” підхід (хоча в низці західних країн *constitutional law and political science* вважається єдиною наукою) видається необхідним для застосування при дослідженні подібної проблематики, інакше поза увагою дослідника залишається значна, якщо не більша, частина емпіричного матеріалу. Протягом багатьох років в українських дослідженнях акцентувалося на необхідності “чистого”, неполітологічного підходу в конституційному праві, що цілком природньо “лягало” в загальну концепцію “соціалістичного права”. Адже в його реаліях конституція була не більше як документом із набором красивих гасел, що ні до чого не зобов’язували, а політична (державно-правова) дійсність ішла зовсім іншим шляхом, визначеним керівними органами комуністичної партії.

Натомість сучасна конституційна доктрина виходить із того, що конституція є реально діючим правом, покликаним обмежувати державу, політичну владу, політичну більшість з метою гарантування свободи і прав індивіда. Конституція не тільки встановлює правила політичної гри, статус ключових суб’єктів політичної діяльності, але й унормовує їх відповідно до принципів конституційної демократії та стримує (більш чи менш успішно) від можливого свавілля. З іншого боку, політика та політична діяльність впливають не тільки на розвиток конституційного права, формуючи певні запити та визначаючи першочергові потреби конституційно-правового реагування,

¹ Барабаш Ю.Г. Державно-правовий конфлікт як категорія науки конституційного права. Форум права. 2008. № 2. С.19

² Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів: Указ Президента України. № 303/2019 від 21.05.2019 р. Офіційний вісник Президента України. 2019 р. № 11, Ст. 249

регулювання та/чи оформлення, але й, у багатьох випадках, – на трактування (у тому числі – офіційне тлумачення) діючої конституції.

Враховуючи викладене, задекларований у назві статті аналіз як конституційної доктрини, так і політичної дійсності із застосуванням міждисциплінарного підходу покликаний вивести на більш обґрунтовані висновки щодо ролі президента в змішаній республіці парламентсько-президентського типу.

Задекларованим цілям також має посприяти використання загальноновизнаних у світі рейтингів (індексів) держав за рівнем демократії та верховенства права – Індексу демократії (Democracy Index) та Індексу верховенства права (Rule of Law Index), які загалом дають уявлення про поширення та функціонування конституційної демократії в світі.

Доктрина поділу державної влади і місце в ній президента

Ідея поділу державної влади є невід’ємною складовою конституційної доктрини, яка формувалася, головним чином, в епоху Просвітництва, під впливом пошуку відповіді на питання: яким чином обмежити свавільну владу, на той час, абсолютного монарха, щоб гарантувати той чи інший обсяг свободи індивіду? З огляду на поширену тоді абсолютну монархічну форму правління, цілком закономірно у центрі уваги перебував саме пост глави держави. Найдієвішим інструментом обмеження влади суверена, недопущення концентрації влади в його руках вважався поділ державної влади.

Ідея поділу влади, раніше запропонована Джоном Локком³ та Джеймсом Харрінгтоном⁴ для забезпечення обмеженого (конституційного) характеру правління, була детально розроблена та викладена у концепції Шарля Луї Монтеск’є. Філософ опирався на те, що кожна людина, наділена владою, схильна зловживати нею і намагається здійснювати повноваження настільки довго, наскільки це можливо. Проте стримати таку тенденцію цілком можливо за рахунок певної організаційної структури державної влади. Монтеск’є стверджував: якщо законодавча і виконавча влади будуть об’єднані в одній особі чи установі, то свободи не буде, як і в тому випадку, коли судова влада не буде відокремлена від влади законодавчої та виконавчої. Якщо судова влада з’єднана із законодавчою, то життя і свобода громадян опиняться під владою свавілля, бо суддя буде законодавцем. Якщо ж вона об’єднана із виконавчою, то суддя отримує можливість стати поневолювачем⁵.

Зауважимо, що ідея поділу державної влади від часу її обґрунтування Монтеск’є і до сьогодні еволюціонувала, розвивалася з урахуванням особливостей розвитку суспільств. Проте незмінною залишалася її спрямованість на недопущення свавілля через встановлення легальних обмежень державної влади. У “чистому вигляді” концепція поділу державної влади охоплює такі елементи: 1) влада ділиться на три гілки - законодавчу, виконавчу, судову – кожній із яких кореспондує відповідна функція; 2) кожна гілка влади має бути обмежена виконанням своєї функції і не повинна втручатися у функції інших гілок державної влади; 3) особи, які складають органи цих гілок влади, мають бути відмежовані від інших гілок влади і не можуть одночасно виконувати їх функції. Якщо ці вимоги дотримані, то кожна гілка влади буде діяти як запобіжник свавільності інших гілок влади⁶.

Проте наведена доктрина є своєрідною ідеальною моделлю, яка у такому “чистому” вигляді ніколи не була реалізована на практиці, натомість існує низка наближених до неї варіацій. До складу, практиці конституційної демократії відомі кілька діючих успішних варіантів поділу державної влади, що умовно поділяють на жорсткий та гнучкий. Цей поділ, значною мірою, зумовлений саме роллю президента в конституційній моделі поділу влади.

³ Джон Локк. Цілі політичного суспільства та врядування in О. Проценко and В. Лісовий (eds), *Лібералізм Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза*. Антологія. 2-ге видання (перероблене). Київ: Смолоскип, 2009. С. 638-643.

⁴ James Harrington. *The Commonwealth of Oceana and A System of Politics*. Cambridge University Press, 1992. P. 206-208

⁵ Монтеск’є Ш.Л. *О духе законов*. М: Мысль, 1999. С.137-139

⁶ M.J.C. Vile. *Constitutionalism and the Separation of Powers*. 2nd edn, Indianapolis: Liberty Fund. 1998. P. 5-19

Жорсткий варіант поділу державної влади вперше був успішно реалізований в Сполучених Штатах Америки. Сутність цього варіанту полягає в максимально можливому розмежуванні та самостійності гілок державної влади, при якому президент безпосередньо очолює виконавчу владу, керує нею та, більше того, є її уособленням. У США система поділу державної влади збудована таким чином, що гілки державної влади постійно конкурують між собою, стримуючи у такий спосіб одна одну і формуючи систему противаг та стримувань; між ними присутня, як вказує І.Д. Сліденко, постійна напруга, зумовлена конфронтацією між законодавчою і виконавчою «владами» та арбітражною функцією судової влади⁷.

Американський варіант жорсткого поділу державної влади намагалися наслідувати низка держав світу, зокрема країни Латинської Америки, щоправда не завжди успішно: лише Уругвай (індекс демократії – 15⁸, індекс верховенства права – 23⁹) та Коста-Рика (індекс демократії – 20¹⁰, індекс верховенства права – 24¹¹), відповідно до досліджень, покладених в основу цих індексів, є «повними демократіями» із високим рівнем верховенства права. Така невелика кількість конституційних держав, заснованих на жорсткому поділі влади, вочевидь, пов'язана із тим, що навіть найбільш досконала система поділу влади не може сама по собі забезпечити конституційність (обмеженість) державного правління, а функціонування системи конституційної демократії потребує імплементації усіх ключових елементів конституціоналізму, передусім – глибокого вкорінення його ідеології в суспільну правосвідомість.

Гнучкий варіант поділу державної влади передбачає взаємозв'язок та взаємозалежність законодавчої і виконавчої гілок державної влади. А їхню обмеженість конституцією в умовах конституційної демократії гарантує орган конституційної юрисдикції (країни континентальної Європи) чи незалежний суд (Об'єднане Королівство). До прикладу, в Об'єднаному Королівстві механізм поділу влади заснований на верховенстві парламенту, законодавча і виконавча влади працюють у тандемі. Отже, ключове завдання суду – стримування парламентського верховенства, недопущення свавілля парламентської більшості, яка, окрім прийняття законів, формує уряд та контролює його діяльність. Президентів у умовах гнучкого варіанту поділу державної влади, передусім, відведена функція представництва держави, хоча він не виключає і реальних повноважень у сфері виконавчої влади.

Гнучкий варіант поділу влади притаманний і змішаним республікам. Такі ознаки парламентського правління, як участь парламенту у формуванні уряду, парламентська відповідальність уряду, залежність повноважності парламенту від наявності парламентської більшості (формальна ознака – право президента розпустити парламент у разі її відсутності) та ін., притаманні і змішаному правлінню. Проте участь президента у формуванні уряду, менша чи більша, не заперечує залежності цього процесу від парламенту.

Змішана республіка та роль президента

У конституційній доктрині наголошується, що «чисті» форми правління (президентська та парламентська) здебільшого пов'язані з ризиками узурпації влади чи, як мінімум, надмірної її концентрації (главами держав у президентських республіках чи правлячими партіями і їх лідерами в

⁷ Сліденко І.Д. Щодо особливостей місця інституту конституційної юстиції в механізмі здійснення публічної влади США. Актуальні проблеми держави і права. 2004. № 22. С. 198

⁸ The Economist Intelligence Unit, 'Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy' (A report by The Economist Intelligence Unit) URL: http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018

⁹ The World Justice Project, 'WJP Rule of Law Index 2019' URL: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2019-Single%20Page%20View-Reduced_0.pdf

¹⁰ The Economist Intelligence Unit, 'Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy' (A report by The Economist Intelligence Unit) URL: http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018

¹¹ The World Justice Project, 'WJP Rule of Law Index 2019' URL: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2019-Single%20Page%20View-Reduced_0.pdf

парламентських)¹². Дійсно, історії та й сучасній політико-правовій практиці відомо чимало таких прикладів. Причому, якщо про випадки надмірної концентрації влади президентами в сучасному світі говорять частіше (до прикладу, Венесуела), парламентські республіки ніби перебувають у тіні.

Причиною цього, найімовірніше, є відсутність крайніх проявів узурпації влади, що призводить до глобальних порушень прав людини в існуючих нині парламентських системах, проте прикладів концентрації повноважень, які становлять загрозу конституціоналізму, є досить багато. Цікавими з цього погляду є події, що відбуваються в Угорщині, де Віктор Орбан незмінно перебуває на посаді Прем'єр-міністра з 2010 року, а правляча партія Фідес (яку він очолює) змінила Конституцію та законодавство таким чином, щоб і надалі зберігати владу в державі. Органи Євросоюзу констатували не тільки факт цілковитої зміни конституційного ладу правлячою партією (попередня Конституція була змінена дванадцять разів, а новий Основний Закон – чотири рази)¹³, але й серйозну загрозу демократії, верховенству права, повазі та захисту прав людини і соціальних прав, системі стримувань і противаг, рівності та недискримінації¹⁴.

Уникнення загроз, які потенційно несуть у собі “чисті” форми правління, часто намагаються забезпечити запровадженням змішаних форм. За логікою, в умовах конституційної демократії, вони мали би нейтралізувати надмірні повноваження парламентської більшості чи глави держави. Та чи завжди така схема спрацьовує на практиці, чи її існування можливе лише у рамках конституційної доктрини? Це питання, на яке ми намагаємось шукати відповідь далі.

Змішана республіка, як уже зазначалося, заснована на гнучкому варіанті поділу державної влади, за яким уряд перебуває у взаємозв'язку із двома центрами політичної влади – президентом та парламентом. Це досить складна з інституційно-функціональної точки зору форма правління, яка зазвичай супроводжується дуалізмом виконавчої влади¹⁵ і, до того ж, залежна від розкладу політичних сил.

За класичним визначенням Дюверже, змішана республіка характеризується наявністю трьох особливостей: 1) всенародно обраний президент; 2) президент володіє суттєвою конституційною владою; 3) існує також кабінет міністрів та прем'єр-міністр, залежні від довіри парламентської більшості¹⁶.

Що стосується президентської влади за такої форми правління, дослідники справедливо зазначають, що вона може бути навіть сильнішою, ніж у президентській республіці¹⁷, адже, окрім повноважень у сфері виконавчої влади, глава держави має вагомий вплив на владу законодавчу (цим, до речі, частково можна пояснити прихильність саме до цієї моделі в пострадянських державах). Тож в умовах, коли президент має власну парламентську більшість, він отримує практично

¹² Richard Stacey and Sujit Choudhry. Semi-Presidential Government in the Post-Authoritarian Context. 2014. The Center for Constitutional Transitions Meeting the Challenges of Emerging Constitutional Democracy Working Paper Series (with Richard Stacey) URL: <https://ssrn.com/abstract=3025979>

¹³ On the situation of fundamental rights: standards and practices in Hungary (pursuant to the European Parliament resolution of 16 February 2012) European Parliament resolution [3 July 2013] URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0315+0+DOC+XML+V0//EN>

¹⁴ On the recent political developments in Hungary. European Parliament resolution [16 February 2012] (1) URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0053+0+DOC+XML+V0//EN>

¹⁵ Литвин В.С. Особливості та наслідки поділу і дуалізму виконавчої влади в рамках різних видів напівпрезиденталізму. Український часопис конституційного права. 2018. 4(1). С. 94-112

¹⁶ Duverger M. A new political-system model: semi-presidential government. European Journal of Political Research. 1980. № 8(2). P. 165-187

¹⁷ Петришин О., Серьогіна С. Змішана республіканська форма правління: питання теорії та практики. Право України. 2009. № 10. С. 57-60

необмежений контроль над виконавчою владою, а також серйозні важелі впливу на інші елементи конституційної системи (йдеться про ті органи, формування та/чи призначення керівників, яких розведено між президентом та парламентом з метою її врівноваження). Для збереження конституційного (в сенсі обмеженого) змісту такого правління надзвичайно важливе значення має незалежне функціонування органів конституційної та адміністративної юрисдикції. Саме вони, передусім, покликані не допустити свавільності діяльності президента, парламенту та органів виконавчої влади. Ті країни, в яких конституційна та адміністративна юрисдикції сильні (до прикладу, Франція), менше схильні до надмірної концентрації влади главою держави та правлячою партією; в інших випадках – навпаки.

З іншого боку, коли президент та більшість у парламенті є представниками протилежних політичних сил (так званий стан “співіснування”), проявляється конфліктність змішаної форми правління, яскравим прикладом якої, зокрема, є період президентства в Україні В. Ющенка з прем'єрством Ю. Тимошенко (2005, 2007 – 2010 рр.).

Водночас конституційні повноваження президента зовсім не дають відповіді на питання про його реальну владу в умовах розглядуваного типу правління. Як влучно зауважують науковці, для прогнозування повноважень виконавчої та законодавчої влади за умов змішаного правління корисніше знати «де і коли була написана конституція», ніж чи в країні існує президентська чи парламентська система¹⁸.

Цікавим є те, що формуванню змішаної моделі республіканського правління посприяла ідея “нейтральності” влади глави держави, який мав виступати гарантом та захисником конституції (К. Шмітт), що згодом була трансформована в положення “президент – арбітр нації”, як вона відображена в Французькій Конституції, про що детально пише Ю. Барабаш, водночас роблячи висновок про те, що така “нейтральність” фактично є утопією¹⁹. Дійсно, якщо слідувати логіці цієї доктрини, політично нейтральний президент в змозі виконувати функції арбітра у випадках виникнення конфліктних ситуацій між гілками державної влади, передусім – парламентом та урядом. Цьому його статусу сприяє наділення президента мандатом безпосередньо народом, адже однією із рис змішаної республіки є всенародне обрання глави держави.

Проте на практиці конституційна теорія накладається на політичну дійсність, що найчастіше призводить до одного із двох вище описаних варіантів: повної політичної влади за умови наявності президентської більшості в парламенті чи стану співіснування за її відсутності. Щоправда, можливий третій варіант, коли більшість у парламенті складає коаліція, яка включає, крім президентської, також фракції інших політичних партій, що до певної міри обмежує фактичну владу глави держави потребою у додаткових консультаціях з лідерами коаліційних партій. Така система існувала в Україні за президентства П. Порошенка, 2014-2019 рр. (коаліція Європейська Україна об'єднувала 302 народних депутати із п'яти депутатських фракцій: Блоку Петра Порошенка, Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина», Народного фронту, Радикальної партії Олега Ляшка та Самопомочі).

¹⁸ José Antonio Cheibub and others. Beyond Presidentialism and Parliamentarism. *British Journal of Political Science*. 2013 URL: DOI: 10.1017/S000712341300032X

¹⁹ Барабаш Ю.Г. Президентська влада у змішаних республіках: окремі питання теорії та практики. *Право України*. 2014. № (8). С. 69-70

Однак аналіз уже згадуваних Індексів демократії та верховенства права^{20,21}, свідчить про те, що реальна обмеженість влади глави держави в умовах змішаної республіки трапляється досить рідко. Так, відповідно до світового рейтингу демократії жодна із країн із змішаною формою правління не є «повною демократією», лише 15 вважаються «неповними демократіями», 13 – «гібридними режимами», а 9 є «авторитарними режимами». Більш повні дані відображені у таблицях, що подаються нижче.

Світовий рейтинг країн із змішаною формою правління, які вважаються **“неповними демократіями”** за Індексом демократії (2018 р.)²²

	Країна	Місце за Індексом демократії станом на 2018 р. (зі 165 країн)	Місце за Індексом верховенства права ²³ станом на 2019 р. (зі 126 країн)
1.	Болгарія	46	54
2.	Ботсвана	28	44
3.	Намібія	69	34
4.	Панама	45	64
5.	Польща	54	27
6.	Португалія	27	22
7.	Південна Корея	21	18
8.	Румунія	66	31
9.	Сербія	63	78
10.	Сингапур	66	13
11.	Фіджі	79	-
12.	Франція	29	17
13.	Хорватія	60	42
14.	Чехія	34	19
15.	Шрі-Ланка	71	63

Країни зі змішаною формою правління, які вважаються **“гібридними режимами”** за Індексом демократії (2018 р.)

	Країна	Місце за Індексом демократії станом на 2018 р. (зі 165 країн)	Місце за Індексом верховенства права станом на 2019 р. (зі 126 країн)
1.	Бутан	94	-
2.	Буркіна-Фасо	104	73
3.	Вірменія	103	-
4.	Гаїті	102	-

²⁰ The Economist Intelligence Unit, 'Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy' (A report by The Economist Intelligence Unit) http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018

²¹ The World Justice Project, 'WJP Rule of Law Index 2019' URL: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2019-Single%20Page%20View-Reduced_0.pdf

²² The Economist Intelligence Unit, 'Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy' (A report by The Economist Intelligence Unit) https://www.prensa.com/politica/democracy-index_LPRFIL20190112_0001.pdf

²³ The World Justice Project, 'WJP Rule of Law Index 2019' URL: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2019-Single%20Page%20View-Reduced_0.pdf

5.	Грузія	89	41
6.	Кенія	98	101
7.	Молдова	79	83
8.	М'янма	118	110
9.	Непал	97	59
10.	Пакистан	112	117
11.	Туреччина	110	109
12.	Україна	77	77
13.	Чорногорія	81	87 (за даними 2017 р.)

Країни зі змішаною формою правління, які вважаються “авторитарними режимами” за Індексом демократії (2018 р.)

	Країна	Місце за Індексом демократії станом на 2018 р. (зі 165 країн)	Місце за Індексом верховенства права станом на 2019 р. (зі 126 країн)
1.	Білорусь	137	66
2.	Єгипет	127	121
3.	Казахстан	144	65
4.	Киргизія	98	85
5.	Лаос	151	-
6.	Росія	144	88
7.	Руанда	128	40
8.	Таджикистан	159	-
9.	Узбекистан	156	94

З огляду на такий ступінь залежності змішаної форми правління від політичних умов у конкретно взятій державі, виникає питання: чи є взагалі сенс говорити про парламентсько-президентську та президентсько-парламентську республіки як самостійні різновиди змішаної форми правління? Адже зафіксована в конституції система розподілу повноважень (передусім щодо формування та контролю за діяльністю уряду) між президентом та парламентською більшістю, що переважно є ґрунтом для висновків про різновид форми правління, у випадках змішаної республіки дуже часто не дає відповіді на питання про реальну владу цих суб'єктів. До того ж немає значення, чи такий розподіл надає математично більше повноважень главі держави чи парламенту. Адже саме конкретно-політична дійсність визначатиме суб'єкта, який цю владу здійснюватиме на практиці.

Видається, що у цих випадках більш доречно говорити про «парламентсько-президентський» чи «президентсько-парламентський» варіанти (типи) конституційного дизайну державної влади, що відобразатиме лише зміст конституційних норм щодо її поділу, але аж ніяк не реально існуючий стан справ. Отже, термін «змішана республіка парламентсько-президентського типу», що застосовується у цьому дослідженні, має на меті наголосити, що і в умовах такого варіанту конституційного розподілу повноважень, за якого складається враження меншої «присутності» глави держави у виконавчій владі, насправді ця форма правління залишається змішаною республікою із великим потенціалом ролі глави держави, за політичної підтримки парламенту, та потенційної конфліктності за відсутності такої.

Ключові виклики і загрози, пов'язані із роллю президента в змішаній республіці парламентсько-президентського типу

Як уже зазначалося у цій праці, змішана республіканська (напівпрезидентська) форма правління, враховуючи притаманні їй особливості, пов'язана із двома ключовими проблемами: потенційною конфліктністю та загрозою надмірної концентрації влади главою держави та/чи політичною партією, до якої він належить. Причому, як ми вже встановили, змішані республіки парламентсько-президентського типу не менш схильні до виникнення цих проблем, аніж змішані держави із перевагою президенталізму. Розглянемо їх на основі емпіричного матеріалу – досвіду країн із таким типом правління.

Потенційна конфліктність.

Ця риса змішаної форми правління вповні проявилась у ході тривалої конституційної кризи в Румунії. Передбачена Конституцією 1991 року система публічної влади Румунії побудована за такою моделлю:

- ◆ Президент Румунії, який обирається шляхом прямих виборів (стаття 81), є представником держави, гарантом державної незалежності, єдності та територіальної цілісності держави; він гарантує дотримання Конституції і належне функціонування публічної влади, діючи як «медіатор» між гілками державної влади, а також між державою та суспільством (стаття 80);

- ◆ Президент визначає кандидатуру Прем'єр-міністра та призначає членів уряду на основі парламентського вотуму довіри (стаття 85); цьому процесу передують консультації президента з партією, що має абсолютну більшість у парламенті, а за відсутності такої – з усіма партіями, представленими в законодавчому органі (ч.1 статті 102);

- ◆ Номінований на пост Прем'єр-міністра кандидат протягом десяти днів має забезпечити вотум довіри з боку парламенту до сформованого ним списку кандидатів на посади членів уряду та програми діяльності уряду (ч. 2 статті 102);

- ◆ Уряд несе політичну відповідальність за свою діяльність тільки перед парламентом (ч. 1 статті 108);

- ◆ Президент має право дострокового припинення повноважень обох палат парламенту (стаття 89);

- ◆ Президент є Верховним головнокомандувачем збройними силами і головує у Вищій раді національного захисту (стаття 92); уповноважений вводити надзвичайний стан (стаття 93)²⁴.

Із 2007 року в Румунії розпочався період гострого політичного протистояння. Наведемо лише найбільш значимі події, що проілюструють конфліктність закладеної моделі поділу влади:

- ◆ імпічмент президента за рішенням парламенту у 2007 р.,
- ◆ скасування цього рішення загальнонаціональним референдумом у 2009 р.,
- ◆ дострокове припинення повноважень президента на підставі рішення референдуму у 2012 р.,
- ◆ визнання Конституційним Судом результатів цього референдуму недійсними,
- ◆ триваючі конфлікти між парламентом та урядом, що мали наслідком постійні зміни останнього, між президентом і парламентом, президентом і прем'єр-міністром і т. ін.

Проте особливого загострення криза досягла у 2012 році у зв'язку із конфліктом між Президентом і Прем'єр-міністром з приводу того, хто із них має представляти державу в Європейській Раді. Парламент (більшість у якому мали очолювані Прем'єр-міністром ліві сили) прийняв звернення, у якому вказувалося на право саме глави уряду представляти Румунію в органах ЄС. Водночас Президент звернувся із цим питанням до Конституційного Суду, який прийняв рішення на його користь. Прем'єр-міністр Віктор Понта відмовився визнавати це рішення та заблокував його

²⁴ Constitution of Romania 1991. URL: <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>

офіційну публікацію, а після оприлюднення офіційних прес-релізів згаданих рішень відмовився їх виконувати. Натомість, спираючись на парламентську більшість, надзвичайними декретами уряду було внесено зміни до законів, що відкривали можливість усунення Президента із посади (наступного ж дня було прийнято рішення парламенту про відсторонення Президента та проведення референдуму щодо його усунення з посади), а також змінено закон про організацію та діяльність Конституційного Суду та вилучено із переліку його повноважень право перевіряти конституційність актів палат парламенту, а також їх спільних резолюцій, у тому числі й щодо призначення, звільнення посадових осіб, усунення з посад.

Описані події засвідчили необхідність проведення конституційної реформи, яка розпочалась у 2013 році, проте завершена не була. Відтак, в Румунській Конституції залишилась потенційно конфліктна система правління із характерним дуалізмом влади, яка часто призводить до політичного протистояння та не може бути належно збалансованою Конституційним судом у зв'язку із його слабкими позиціями у системі поділу державної влади. Така нестабільність політичної системи стала однією із глибинних причин, пов'язаних із неможливістю подолати високий рівень корупції у цій країні, що спонукало суспільство до масових антикорупційних протестів 2016-2018 років.

Надмірна концентрація влади.

Прикладом надмірної концентрації влади в умовах розглядуваного типу правління є досвід Польської Республіки. В результаті парламентських виборів 2015 року політична партія «Право і справедливість» отримала більшість у парламенті, що дало їй змогу сформувати однопартійний уряд. Цього ж року Президентом Республіки Польщі було обрано представника тієї ж партії Анджея Дуду.

Досить оперативне формування уряду, прийняття законодавства на реалізацію урядової програми було позитивними проявами системи поділу влади, проте практично одночасно із цим розпочалися дії, спрямовані на блокування діяльності конституційної юрисдикції, а також на порушення принципу незалежності судової влади.

Ще у листопаді 2015 року, перед завершенням каденції парламенту попереднього (7-го) скликання, діюча на той час коаліція прийняла новий закон про Конституційний Трибунал (25 червня 2015 р.), який набув чинності 30 серпня того ж року. Стаття 137 цього закону передбачила призначення на посади усіх суддів, строк повноважень яких мав завершитися у 2015 році, в тому числі тих, строк повноважень яких спливав уже після завершення повноважень Сейму 7-го скликання²⁵. Здобувши більшість в результаті парламентських виборів, партія «Право і справедливість» оскаржила згаданий Закон до Конституційного Трибуналу, обрала нових суддів замість уже призначених парламентом попереднього скликання у жовтні 2015 року, а згодом внесла зміни до Закону про Конституційний Трибунал, які не тільки торкалися призначення суддів на посади, але, вочевидь, мали на меті вплинути на позицію Конституційного Трибуналу при розгляді принципових справ, що, зрештою, і було підтверджено згодом.

Передусім було внесено законодавчі зміни, що передбачали трирічний строк перебування на посаді президента Конституційного Трибуналу із правом одного повторного перепризначення, але, щонайважливіше, також – припинення повноважень діючих президента та віце-президента Трибуналу. Крім того, було встановлено, що повноваження судді Конституційного Трибуналу починаються з моменту складення присяги перед Президентом Республіки²⁶. Варто зауважити, що зміни до Закону вносилися у надшвидкому режимі: поданий до Сейму законопроект уже через три дні після цього (19 листопада) був прийнятий, а наступного дня – підписаний Президентом Польської Республіки.

²⁵ Act of 25 June 2015 on the Constitutional Court of Poland and Amendments. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)009-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)009-e)

²⁶ Statement of 27 October 2017 by the UN Special Rapporteur Mr Diego García-Sayán. URL: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22313&LangID=E>

Далі Сейм скасував рішення від 8 жовтня 2015 року про призначення п'яти суддів Трибуналу парламентом попереднього скликання та, незважаючи на забезпечувальний запит Конституційного Трибуналу, 2 грудня призначив нових суддів на ці посади, присягу в яких наступного ж дня прийняв Президент Польщі Анджей Дуда.

Окрім фактичного блокування діяльності Конституційного Трибуналу, правляча партія, що мала більшість у парламенті та представником якої був Президент Республіки, зробила спробу встановити політичний контроль за судовою владою. З цією метою було прийнято Закон про організацію звичайних судів від 12 липня 2017 р., а також розроблено законопроекти про внесення змін до Законів про Національну Раду правосуддя та про Верховний Суд, якими встановлюється новий порядок призначення суддів – членів Ради. Протягом травня-червня 2017 року парламент ухвалив три закони, що мали на меті проведення судової реформи, які були оцінені спеціальним доповідачем ООН як такі, що створюють серйозну загрозу не тільки незалежності судової влади, але й поділу влади²⁷.

Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй резолюції закликала польську владу утриматися від проведення цієї реформи, оскільки вона є серйозною загрозою “повазі до верховенства права, зокрема незалежності судової влади” (п. 9.1.)²⁸. Незважаючи на це, законопроекти були внесені Президентом Республіки Польща до Сейму, що викликало хвилю обурення та протестів у польському суспільстві, а також негативну реакцію Євросоюзу та органів Ради Європи.

Обидві досліджувані риси змішаного правління проявлялися і в Україні, що свідчить про необхідність серйозної, системної та глибоко виваженої роботи з удосконалення конституційної системи правління, яка має проводитись як з урахуванням загальних закономірностей функціонування розглядуваного типу правління, власних помилок, так і досвіду інших держав.

Висновки

Питання про форму правління, варіанти розподілу повноважень між президентом, парламентом та урядом не втрачають актуальності протягом усього періоду незалежності України. Перехід до «парламентсько-президентської форми правління» (у варіанті, передбаченому Конституцією 2004 року) навіть був однією із вимог громадянського суспільства під час Революції Гідності. Проте, як засвідчила практика, такий крок дав можливість досягнути лише короткострокової цілі – частково обмежити владу глави держави в конкретно існуючих на той час політичних реаліях. Адже сама змішана форма правління принципово залежна від існуючих політичних умов, її потенціал передбачає кілька варіантів реалізації на практиці.

Формуванню концепції змішаної моделі республіканського правління посприяла ідея “нейтральності” влади глави держави, який мав виступати гарантом та захисником конституції (К. Шмітт), що згодом була трансформована в положення “президент – арбітр нації”, як вона відображена в Французькій Конституції. Проте на практиці конституційна теорія накладається на політичну дійсність, що найчастіше призводить до одного із двох варіантів: повної політичної влади президента (президентської партії) за умови наявності президентської більшості в парламенті чи стану «співіснування» за її відсутності. Можливий також третій варіант, коли більшість у парламенті складає коаліція, яка включає, крім президентської, також фракції інших політичних партій, що до певної міри обмежує фактичну владу глави держави потребою у додаткових консультаціях з лідерами коаліційних партій (період президентства П. Порошенка 2014-2019 рр.). Однак на практиці він трапляється не так часто.

За умови ж наявності президентської більшості у парламенті, змішана форма правління (незалежно від варіанту конституційного дизайну: парламентсько-президентського чи президентсько-парламентського типу) дає главі держави максимально можливу в умовах конституційної

²⁷ Там само.

²⁸ Resolution 2188 (2017), New threats to the rule of law in Council of Europe member States: selected examples, PACE. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24214&lang=en>

демократії владу, яку від авторитаризму відділяє дуже тонка і хитка межа. За рахунок можливості розпуску парламенту президент отримує контроль над законодавчою владою і урядом відповідно. Роль “тонкої межі” відведена судовій владі та органу конституційної юрисдикції, які є гарантіями конституційної демократії, звичайно, за умови їхньої незалежності. Причому незалежність конституційного суду та суддів має екзистенційне значення для недопущення переходу за цю межу, підтвердженням чого є проаналізований досвід окремих країн.

З іншого боку, стан «співіснування», за якого президенту опонує парламентська більшість, несе загрози виникнення конституційних конфліктів, політичних та конституційних криз, що не сприяє ефективному функціонуванню державного механізму.

Така залежність змішаної форми правління від конкретно-політичних умов ставить під сумнів доцільність виокремлення парламентсько-президентської та президентсько-парламентської республіки як окремих різновидів форми правління. Зафіксована в національній конституції система розподілу повноважень між президентом та парламентом у змішаній республіці переважно не дає відповіді на питання про реальну владу цих суб'єктів, яка визначається конкретно політичною дійсністю.

Видається, що у цих випадках більш доречно говорити про «парламентсько-президентський» чи «президентсько-парламентський» варіанти (типи) конституційного дизайну державної влади. Це поняття відображатиме лише зміст конституційних норм щодо поділу державної влади, але аж ніяк не реально існуючий стан справ. Застосований у цьому дослідженні термін «змішана республіка парламентсько-президентського типу» має на меті наголосити, що і в умовах такого варіанту конституційного розподілу повноважень, за якого складається враження меншої «присутності» глави держави у виконавчій владі, насправді йдеться про змішану республіку із великим потенціалом ролі глави держави, за політичної підтримки парламенту, та потенційної конфліктності за відсутності такої.

Список використаних джерел

Бібліографія:

Авторські книги

1. James Harrington. *The Commonwealth of Oceana and A System of Politics*. Cambridge University Press, 1992. P. 206-208
2. M.J.C. Vile. *Constitutionalism and the Separation of Powers*. 2nd edn, Indianapolis: Liberty Fund, 1998. P. 5-19

Редакторські книги (частини)

3. Джон Локк. Цілі політичного суспільства та врядування in О. Проценко and В. Лісовий (eds), *Лібералізм Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза*. Антологія. 2-ге видання (перероблене). Київ: Смолоскип, 2009. С. 638-643.

Перекладені книги

4. Монтескьє Ш.Л. *О духе законов*. М: Мысль, 1999. С.137-139

Статті

1. José Antonio Cheibub and others. *Beyond Presidentialism and Parliamentarism*. *British Journal of Political Science*. 2013 URL: DOI: 10.1017/S000712341300032X
2. Duverger M. *A new political-system model: semi-presidential government*. *European Journal of Political Research*. 1980. № 8(2). P. 165-187
3. Richard Stacey and Sujit Choudhry, 'Semi-Presidential Government in the Post-Authoritarian Context' [2014] *The Center for Constitutional Transitions Meeting the Challenges of Emerging Constitutional Democracy Working Paper Series* (with Richard Stacey). URL: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3025979>

4. The Economist Intelligence Unit, 'Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy' (A report by The Economist Intelligence Unit). URL: https://www.prensa.com/politica/democracy-index_LPRFIL20190112_0001.pdf
5. The World Justice Project, 'WJP Rule of Law Index 2019'. URL: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2019-Single%20Page%20View-Reduced_0.pdf
6. Барабаш Ю.Г. Державно-правовий конфлікт як категорія науки конституційного права. Форум права. 2008. № 2. С.19
7. Барабаш Ю.Г. Президентська влада у змішаних республіках: окремі питання теорії та практики. Право України. 2014. № (8). С. 69-70
8. Литвин В.С. Особливості та наслідки поділу і дуалізму виконавчої влади в рамках різних видів напівпрезиденталізму. Український часопис конституційного права. 2018. 4(1). С. 94-112
9. Сліденко І.Д. Щодо особливостей місця інституту конституційної юстиції в механізмі здійснення публічної влади США. Актуальні проблеми держави і права. 2004. № 22. С. 198
10. Петришин О., Сergyoga С. Змішана республіканська форма правління: питання теорії та практики. Право України. 2009. № 10. С. 57-60

Перелік юридичних документів:

1. Act of 25 June 2015 on the Constitutional Court of Poland and Amendments. URL: [http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)009-e](http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)009-e)
2. Constitution of Romania 1991. URL: <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>
3. On the recent political developments in Hungary. European Parliament resolution [16 February 2012]. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0053+0+DOC+XML+V0//EN>
4. On the situation of fundamental rights: standards and practices in Hungary (pursuant to the European Parliament resolution of 16 February 2012) European Parliament resolution [3 July 2013]. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0315+0+DOC+XML+V0//EN>
5. Resolution 2188 (2017), New threats to the rule of law in Council of Europe member States: selected examples, PACE. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24214&>
6. Statement of 27 October 2017 by the UN Special Rapporteur Mr Diego García-Sayán. URL: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22313&LangID=E>
7. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів: Указ Президента України. №303/2019 від 21.05.2019р. Офіційний вісник Президента України. 2019 р. № 11, Ст. 249

References

Bibliography:

Author's books

1. James Harrington. The Commonwealth of Oceana and A System of Politics. Cambridge University Press, 1992. P. 206-208
2. M.J.C. Vile. Constitutionalism and the Separation of Powers. 2nd edn, Indianapolis: Liberty Fund, 1998. P. 5-19

Editorial Books (parts)

3. Dzhon Lokk. Tsili politychnoho suspilstva ta vriaduvannia in O. Protsenko and V. Lisovyi (eds), Liberalizm Liberalna tradytsiia politychnoho myslennia vid Dzhona Lokka do Dzhona Roulza. Antolohiia. 2-he vydannia (pereroblene). Kyiv: Smoloskyp, 2009. S. 638-643.

Translated books

4. Monteske Sh.L. O dukhe zakonov. M: Mysl, 1999. S.137-139

Articles

1. José Antonio Cheibub and others. Beyond Presidentialism and Parliamentarism. British Journal of Political Science. 2013. URL: DOI: 10.1017/S000712341300032X
2. Duverger M. A new political-system model: semi-presidential government. European Journal of Political Research. 1980. № 8(2). P. 165-187

3. Richard Stacey and Sujit Choudhry, 'Semi-Presidential Government in the Post-Authoritarian Context' [2014] The Center for Constitutional Transitions Meeting the Challenges of Emerging Constitutional Democracy Working Paper Series (with Richard Stacey). URL: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3025979>
4. The Economist Intelligence Unit, 'Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy' (A report by The Economist Intelligence Unit). URL: http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018
5. The World Justice Project, 'WJP Rule of Law Index 2019'. URL: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2019-Single%20Page%20View-Reduced_0.pdf
6. Barabash Yu.H. Derzhavno-pravovyı konflikt yak katehoriia nauky konstytutsiynoho prava. Forum prava. 2008. № 2. S.19
7. Barabash Yu.H. Prezydentska vlada u zmishanykh respublikakh: okremi pytannia teorii ta praktyky. Pravo Ukrainy. 2014. № (8). S. 69-70
8. Lytvyn V.S. Osoblyvosti ta naslidky podilu i dualizmu vykonavchoi vlady v ramkakh riznykh vydiv napivprezydentalizmu. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava. 2018. 4(1). S. 94-112
9. Slidenko I.D. Shchodo osoblyvostei mistsia instytutu konstytutsiinoyi yustytzii v mekhanizmi zdiisnennia publichnoi vlady SShA. Aktualni problemy derzhavy i prava. 2004. № 22. S. 198
10. Petryshyn O., Serohina S. Zmishana respublikanska forma pravlinnia: pytannia teorii ta praktyky. Pravo Ukrainy. 2009. № 10. S. 57-60

List of legal documents:

1. Act of 25 June 2015 on the Constitutional Court of Poland and Amendments. URL: [http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)009-e](http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)009-e)
2. Constitution of Romania 1991. URL: <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>
3. On the recent political developments in Hungary. European Parliament resolution [16 February 2012]. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0053+0+DOC+XML+V0//EN>
4. On the situation of fundamental rights: standards and practices in Hungary (pursuant to the European Parliament resolution of 16 February 2012) European Parliament resolution [3 July 2013]. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0315+0+DOC+XML+V0//EN>
5. Resolution 2188 (2017), New threats to the rule of law in Council of Europe member States: selected examples, PACE. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24214&>
6. Statement of 27 October 2017 by the UN Special Rapporteur Mr Diego García-Sayán. URL: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22313&LangID=E>
7. Pro dostrokove pryypynennia povnovazhen Verkhovnoi Rady Ukrainy ta pryznachennia pozacherhovyykh vyboriv: Ukaz Prezydenta Ukrainy. №303/2019 vid 21.05.2019 r. Ofitsiyniy visnyk Prezydenta Ukrainy. 2019 r. № 11, St. 249